

СУЧАСНІ ФОРМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПСИХОЛОГА І
ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ПИТАНЬ ТРУДОВОГО
ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

MODERN FORMS OF PROFESSIONAL INTERACTION BETWEEN A
PSYCHOLOGIST AND PRIMARY SCHOOL TEACHERS ON LABOR
EDUCATION FOR JUNIOR PUPILS

*Гриценко Людмила Іванівна, науковий співробітник лабораторії
трудового виховання Інституту проблем виховання НАПН України.*

Grytsenok Liudmyla I., Kyiv, Ukraine.

Анотація: Дослідження актуального стану та шляхів забезпечення реалізації завдань трудового виховання молодших школярів в діяльності психологічної служби дозволило виокремити як найбільш актуальні задачі оптимізації професійної взаємодії учасників освітнього процесу, зокрема психолога і вчителів початкової школи. В даній публікації розкривається як значимість цієї роботи, так і нові форми організації такої взаємодії, яка дозволяє підвищити готовність педагогів до здійснення виховної діяльності в умовах реформування системи освіти.

Ключові слова: конструктивна взаємодія, готовність до інноваційної діяльності, форми професійної взаємодії, трудове виховання.

Annotation: The research of the current state and ways of ensuring the implementation of the tasks of labor upbringing of junior pupils in the activities of the psychological service allowed to highlight the most urgent tasks of optimizing the professional interaction of participants in the educational process, in psychologists with primary school teachers. This publication reveals both the significance of this work and the new forms of organization of such interaction, which increases the readiness of teachers to implement educational activities in the context of reforming the education system.

Key words: constructive interaction, readiness for innovative activity, forms of professional interaction, labor upbringing

В умовах потужного запиту суспільства на вирішення складних виховних завдань психолого-педагогічна наука знаходиться в пошуку системних відповідей на питання, що постали перед освітянською сферою. Посилення в громадському і інформаційному просторі тенденцій до зміцнення культури сили, грошей, тотальне зростання ризиків, спокус, негативних впливів, дезорієнтація у вимогах і моделях поведінки, тенденцій до безцільового проведення позаурочного часу, як зауважено в Програмі сприяє накопиченню асоціального досвіду у дітей, побудові викривленого образу світу та актуалізує потребу

формування у підростаючих поколіннях стійкої до маніпуляцій гуманістичної свідомості, моральних принципів, духовності. [7, с.3]

Потужний профілактичний та коригуючий потенціал має виховання у школярів ціннісного ставлення до праці як найсуттєвішої ознаки трудової вихованості. Попри те, що трудове виховання в умовах освітніх реформ, перестало бути ключовою дефініцією компетентісної парадигми, його завдання не тільки не втратили, а й значно посилили свою актуальність. Вчителі і батьки повинні бути обізнаними в сфері дитячої і педагогічної психології, фізіології і гігієни, знати і вміти створювати умови ефективного виховання ціннісної сфери молодших школярів. «Залучення дітей до змістовних видів діяльності, особистий приклад педагога, забезпечення засвоєння учнями поняття загальнолюдських якостей як стереотипу прояву стійкого ставлення людини до самої себе, собі подібних, суспільних та природних об'єктів - основні умови виховання загальнолюдських моральних цінностей молодших школярів. [1]

В Новій українській школі акценти виховного процесу зміщуються на виховання суб'єктності, самостійності, проактивності, здатності до партнерської взаємодії. Це потребує оволодіння новими формами та навичками їх коректного використання, як і переосмислення вже усталених чи призабутих методів здійснення виховної роботи. Наразі актуалізуються завдання підвищення психологічної готовності педагогів до здійснення ефективного виховного процесу.

Роль фасилітатора, посередника та менеджера забезпечення особистісних змін учителів як учасників виховного процесу, прийняття ними виховних інновацій в сучасній школі можуть успішно виконати фахівці психологічної служби: практичний психолог та соціальний педагог.

Важливо розуміти, що для створення комплексу психолого-педагогічних умов для виховання ціннісного, активно позитивного ставлення до праці недостатньо систематичного включення учнів до спільних та колективних форм навчально-трудої діяльності. Звісно, вони насправді дозволяють організувати і активувати співробітництво, спілкування, взаємодопомогу, що сприяє формуванню ціннісної спрямованості на працю, добре активують пізнавальну активність молодших школярів, забезпечують формування у них творчого мислення, розвитку рефлексивних рівнів його регуляції, становлення мотиваційних і операціональних компонентів саморегуляції і якостей особистості, важливих для успішної, емоційно позитивно насиченої трудової діяльності, що веде до підвищення ефективності трудового виховання, до формування у школярів активно-позитивного ставлення до праці.[5]

Найактуальнішим і, як показало опитування вчителів початкових класів, найважче реалізовуваним питанням у трудовому вихованні виявилось налагодження взаємодії між учасниками процесу і забезпечення її конструктивності. Адже базовою характеристикою конструктивного спілкування є збереження та прирощення ресурсу кожного з учасників виховної

взаємодії, а ключовою вимогою – порозуміння, засноване, в тому числі, і на узгодженні чи розумінні і прийнятті власних та партнерських смислів та цінностей. Протистояння в діаді «вчитель-батьки» та тріаді «вчитель-батьки – учень» завдає немалої шкоди і якості виховного процесу, і розвитку особистості загалом. В. Клименко, наприклад, наступним чином описує наслідки виділених ним трьох (креативного, руйнівного та катарсичного) типів спілкування-взаємодії. Так, він вказує, що креативне спілкування сприяє соціалізації, розвою, але і потребує вмілого супроводу, бо може заплутати партнера, особливо дитину молодшого шкільного віку, відводити від істини навіть дорослого. Руйнівне – стосунки протистояння, боротьби – викликає взаємне страждання сторін, «випалює» сили і спустошує душу (тоді як конструктивізм, ми пам'ятаємо, полягає в прирощенні ресурсів), але, водночас, може застосовуватись кваліфікованим психологом чи педагогом-фасилітатором як елемент проблематизації і створення подальшої ситуації проживання успіху тощо. Катарсичне виникає під впливом творів високого мистецтва чи глибинних переживань, які очищають душу і сприяють філософському ставленню до неприємностей і втрат, емпатичності до постраждалих, відновленню здатності до творчості. [3, с.43]

Психолог, володіючи відповідними компетентностями, може через професійну роботу з педагогами сприяти налагодженню партнерської взаємодії між учителем, учнем та батьками, розвитку у кожного з них прагнення до самовдосконалення, стимулювати мотивацію до творчої самореалізації, розвиток позитивного мислення, організації навчально-виховного процесу, що сприяє оволодінню загальнолюдськими цінностями, мотивацію доброзичливого, терпимого ставлення до оточуючих, мотивувати позитивні вчинки, сприяти розвитку взаєморозуміння та взаємодопомоги в співпраці, забезпеченню конструктивного зворотного зв'язку, розкриттю та розвитку здібностей і можливостей кожної дитини нової української школи. [2]

У зарубіжних колег така робота психолога освітнього закладу вже стала нормативною. Психологічна служба в школах США серед багатьох завдань сприяння психологічному здоров'ю й освітнім інтересам дітей та юнацтва пропонує допомогу педагогічному персоналу та батькам передусім у плані турботи про дитину: спеціальні програми навчання персоналу школи й батьків; консультування та спільну роботу з персоналом школи і/чи батьками щодо проблем учнів, пов'язаних зі школою, і проблем персоналу школи як професіоналів.

У вітчизняній практичній психології ці тенденції ще не знайшли чіткого організаційного втілення та широкого розповсюдження в психологічній службі школи, оскільки наявні гострі протиріччя: між невисоким статусом психолога в педагогічних колективах шкіл і соціальними очікуваннями суспільства щодо прогресивної ролі психологічного знання; між великою кількістю психологічних проблем в учнів та педагогів і відсутністю засобів, прийнятних

для їхнього розв'язання, в системі шкільної психології; між прогнозованим і реальним результатами оцінки якості професійної діяльності психолога; між значним потенціалом взаємодії і низьким ступенем його затребуваності в професійній діяльності.

Аналіз наукових джерел виявив, що більшість теоретичних і прикладних досліджень з проблеми психологічної служби освіти орієнтовані на роботу психолога безпосередньо з дітьми (І.В. Дубровіна, А.М. Прихожан, М.М. Толстих та ін.), а в центрі уваги дослідників психології вчителя – вивчення особистісних особливостей педагога, здатного самостійно вирішувати завдання розвитку особистості дитини (Ю.З. Гільбух, О.М. Волкова, Ю.М. Кулюткін, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, Г.О. Сухобська та ін.). Є окремі праці, в яких проблема взаємодії психолога та педагога розглядається на рівні її постановки. Відзначаються тенденції перебільшувати можливості педагога в ролі психолога, підкреслюється необхідність розробки форм і методів роботи шкільного психолога в умовах взаємодії з педагогом, відзначаючи при цьому складність та неоднозначність здійснення цієї взаємодії на сучасному етапі розвитку освіти.

Дослідниками виділяються три компоненти професійної взаємодії психолога і педагога у виховному процесі: мотиваційно-смысловий (визначаються цілі, завдання, сенси співпраці); операційний (відбувається взаємозбагачення способами, діями, технологіями); регуляційний (здійснюється рефлексивне осмислення співпраці).

І хоча педагогічна спільнота хоче мати інструмент, який дасть змогу зразу отримати результат, все ж на сьогодні велику цінність представляє перший етап. Бо саме усвідомлення сенсу взаємодії, формування спільних цілей та цінностей, узгодження, зближення професійно-особистісних уявлень, способів мислення психолога і педагога (власне оте порозуміння як вимога конструктивності взаємодії) є первинним стосовно техніки спільної діяльності.

«Найголовніше – спільними зусиллями психолога і вчителів спробувати зрозуміти особливості дитини як особистості, яка формується, в контексті її життєвих умов, з урахуванням історії її виховання, вікових, статевих й індивідуальних особливостей, взаємостосунків з дорослими і ровесниками та ін., і на цій основі визначити програму подальшої роботи з нею» [4, с. 128].

В забезпеченні готовності вчителів до інноваційної діяльності з трудового виховання, доречно спиратися на загальні вимоги до побудови та реалізації системи підготовки та підвищення виховної компетентності педагогічних фахівців, до яких відносяться, наприклад: персоніфікований характер підготовки (як право вибирати індивідуальну траєкторію, напрями і способи фахового зростання); особистісно-зорієнтований підхід у сприянні розвитку суб'єктності педагога, забезпечення постійного саморозвитку вчителя, його самореалізації у професійній діяльності; системний підхід до підвищення кваліфікації педагогічних працівників та методичної роботи, (взаємозв'язок між

елементами процесу підготовки вчителів до інноваційної виховної діяльності - від мети до кінцевого результату); технологічний підхід (ґрунтується на чіткому визначенні мети, методологічних підходів, принципів та механізмів реалізації, на моніторингових дослідженнях проміжних результатів і відповідної корекції окремих елементів освітньо-виховного процесу); саморозвиток і неперервність системи підготовки вчителів до інноваційної діяльності, які є показником правильно організованого процесу.

З урахуванням окреслених завдань видається цікавим застосування психологічною службою на рівні навчального закладу запропонованого В.Г. Панком проектно-технологічного підходу, серед переваг якого - чітке визначення в конкретних показниках кінцевого результату проекту; основних цільових аудиторій, ефективності й результативності виховних зусиль педагогічного колективу (адміністрації, педагогів та практичних психологів) закладу освіти. [6]

Всі рівні і компоненти реалізації професійної взаємодії психолога і педагога у виховному процесі: мотиваційно-сислового, операційного і регуляційного, - дозволяє реалізувати застосування технологій організаційно-діяльнісної гри (ОДГ) чи більш простого її варіанту – інноваційної гри (ІГ), застосування яких описано нами в попередніх публікаціях. (Гриценко Л.І., 2016, 2018).

На етапі напрацювання адаптованої до конкретного навчального закладу технології трудового виховання нами використовувалась сучасні форми організації виховної взаємодії, які передбачають інтерактивність, ьтакі як проектно-технологічна гра "Виховання ціннісного ставлення до праці: нащо, коли, як?" Соціальне проектування - одна із технологій здійснення і розвитку кооперації . Це спосіб організувати кооперацію для 2-х, 4-х, 8-ми, 16-ти осіб тощо, який *вирішує завдання*: встановлення взаємодії; створення умов для позитивного розвитку потенціалу кожного (ознака конструктивності); створення ситуації невизначеності. необхідної для акту творчості; фіксація «сухого залишку» - результату інтелектуальної діяльності; залучення емоцій і почуттів в процесі проектування у вигляді малюнка, схеми дії, художньої презентації проекту (девіз, пісня, емблема тощо, адже тільки через почуття створюється особистісний сенс діяльності; розвиток моральності через встановлення правил взаємодії; розвиток позитивного мислення, оскільки жодна ідея не відкидається і знаходить своє місце; єднання думки, слова і дії дозволяє залучати різні модальності і досягати максимальної включеності; формування відповідальності (ракурс особистої участі у реалізації); здатність слухати і чути інших, приймати безумовно, дотримуючись правил взаємодії; розвиток поведінкової гнучкості через прийняття на себе різних соціальних ролей, необхідних для реалізації проекту; розвиток толерантності, терплячості як підвищення порогу стійкості (в рівновазі ми можемо витримати складніші

завдання і виклики); реалізується головний принцип взаємодії: прийми, підтримай, зрозумій.

Активуючі функції можуть реалізовуватись і в «традиційних» формах взаємодії. Наприклад, такий ніби то звичний метод як групова дискусія передбачає взаємодію учасників (психолога, соціального педагога та педагогів) на основі застосування соціально-психологічних технологій. Загалом цей метод дає змогу підвищити рівень обізнаності вчителів щодо освітніх реформ, сформувавши проактивну позицію щодо їх запровадження, покращити діалог між учасниками навчально-виховного процесу щодо проблем школи в контексті освітніх нововведень, сформувавши готовність до запровадження освітніх інновацій. [2; 10]

Надзвичайну продуктивність в ресурсуванні учасників взаємодії та вирішенні завдань професійного і особистісного розвитку продемонстрували в ході практичного запровадження комунікативно-«розповідні» ігри (залучалася професійна тренерська команда «Екіпаж-Лідери» під керівництвом О.С. Дружиніної)

Затребуваними в початковій школі виявилися такі інноваційні форми, як неконференції, хакатони, тренінги комунікації, розвитку окремих професійних якостей, інші інтерактивні заняття. Окремі з них може проводити як безпосередньо психолог, так і навчені вчителі – в тому числі і за принципом «рівний-рівному». Підвищити готовність вчителя до проведення таких занять – одне із завдань психологічної служби закладу освіти. Власне психологічна робота з педагогами так чи інакше включала в себе обговорення питань життєвої перспективи, успішності, працьовитості та ціннісного ставлення до праці самого вчителя як умови успішності трудового виховання. Наприклад, психолог доводить до вчителя, що дитина чекає похвали, а потребує – підтримки. Завдання для роботи – осмислити, розвести поняття «похвала» і «підтримка» та набути навичок «правильно» хвалити та надавати підтримку вихованцям в різних ситуаціях. Діти зазвичай відтворюють моделі поведінки, котрі «відіграють» у їхній присутності дорослі, особливо значимі для них дорослі або ж персонажі. Це робить ефективними застосування казкотерапевтичних методів, символдраматизацій (театр пальчиковий, ляльковий, театралізація кейсів, МАК-карти тощо).

Таким чином, аналіз переваг професійної взаємодії психологічної служби та педагогів молодшої школи в виховній діяльності показує, що вона безпосередньо впливає на характер, результат трудового виховання, так і на особистість учасників такої взаємодії.

Проблема взаємодії шкільного психолога і педагога вивчена недостатньо. Феномен певної відчуженості та деформоване уявлення про функціонал, ресурс, можливості і обов'язки один про одного – тільки наслідки протиріч, що характеризують традиційну систему професійних відносин психолога та педагога. Саме тому вони потребують ґрунтовного дослідження, узагальнення

та використання у створенні нового підґрунтя професійної взаємодії фахівців, впровадження новітніх форм такої взаємодії, яка забезпечить реалізацію завдань трудового виховання в сучасних суспільних умовах.

Література:

1. Гуцан, Л.А. (orcid.org/0000-0003-1588-0162) (2018) Формування ціннісних орієнтацій молодших школярів в умовах модернізації системи освіти In: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2018 рік «Особистість у просторі виховних інновацій» (19 жовтня 2018 р., м. Київ) НАІР, м. Івано-Франківськ, Україна. – С. 94-100.
2. Іванченко С. М. Налагодження взаємодії між учасниками впровадження освітніх реформ / С. М. Іванченко, М. С. Каніboloцька // Наукові студії із соціальної та політичної психології. - 2017. - Вип. 39. - С. 178-187. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsspp_2017_39_17
3. Клименко В. В. Психічний розвиток дитини: родинне виховання. / Віктор Клименко. – К.: Навчальні посібники, 1994 р. – 82 с.
4. Кулюткин Ю.Н. Психологическое знание и учитель / Ю.Н. Кулюткин. – М., 1989. – 112 с.
5. <http://nauka-pedagogika.com/psihologiya-19-00-07/dissertaciya-psihologicheskie-osobennosti-vospitaniya-aktivno-polozhitelnogo-otnosheniya-mladshih-shkolnikov-k-trudu#ixzz5oUQkdT2n>
6. Панок В. Г. Теоретико-методологічні проблеми застосування виховних технологій з погляду прикладної психології / В. Г. Панок // Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України. — 2014. — № 4. — С. 21—29
7. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей: Київ, 2018. – 40 с.
8. Фісун О. В. Формування фасилітуючої позиції вчителя у системі науково-методичної роботи загальноосвітнього навчального закладу / О. В. Фісун // Педагогіка і психологія : зб. наук, праць. - 2010. - Вип. 36. - С. 20-27.
9. Іванченко С. М. Налагодження взаємодії між учасниками впровадження освітніх реформ / С. М. Іванченко, М. С. Каніboloцька // Наукові студії із соціальної та політичної психології. - 2017. - Вип. 39. - С. 178-187. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsspp_2017_39_17.
10. Хоріна О. Особливості конструювання рефлексивної технології супроводу освітніх та суспільних реформ (практичний аспект) / О. Хоріна // Навчання і виховання обдарованої дитини. - 2016. - Вип. 2. - С. 131-140. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivoo_2016_2_19.

